

TÜRKÇENİN SINIRLARI

Ali TAŞTEKİN

İstanbul Arel Üniversitesi

Öz: Türk dili, tarihî bakımdan olduğu gibi coğrafi açıdan da çok geniş bir etki alanına sahiptir. Arkeoloji kazıları, Türklerin Orta Asya'daki varlığını taş devrinden demir ve tunç devirlerine kadar götürmekte ve Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan genişliğinin zamanla Avrupa ve Afrika kıtalarına uzandığını göstermektedir.

Büyük Hun Devletinden sonra sırasıyla kurulan Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Altınordu, Çağatay, Selçuklu ve Osmanlı devletleri Türk kültürünün etki alanlarını, Moğolistan ve Çin sınırlarından Balkanlar'a kadar doğu-batı istikametinde genişletmişlerdir.

Yurt dışında yabancı dil olarak Türkçe eğitimi veren Yunus Emre Enstitüsü, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışında (17 ülkede) açtığı Türkçe lisan dershaneleri gibi yurt içi ve yurt dışındaki resmî ve özel Türkçe dil öğretim merkezleri ile uluslararası sanatsal ve bilimsel etkinlikler sayesinde Türkiye Türkçesi; bugün beş kıtada konuşulan, öğretimi yapılan ve üzerinde çalışılan bilim, sanat, ticaret vb. alanlarda bir dünya dilidir.

Türkçenin tarihî derinlik, coğrafi genişlik ve kelime hazinesi ile kültürel zenginlik bakımından sınırlarını tam olarak çizmek mevcut bilgilerle imkânsızdır. Ancak bilim insanlarının çabaları sonucu gün ışığına çıkacak yeni verilerle bu mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Türk tarihi, Türkçenin coğrafyası, Türkçenin sınırları.

THE BOUNDRIES OF TURKISH LANGUAGE

Abstract: Turkish language has a highly extensive sphere of influence, both historically and geographically. According to archeological excavations, the Turkish existence in Central Asia dates back to the Stone Age, the Iron Age and the Bronze Age, and in time, the Turkish-speaking geographical sphere spread out to Europe and Africa.

The Göktürk Empire, the Uygur State, the Karahan, the Harzemshah, the Golden Horde, the Chagatai Khanate, the Great Seljuk Empire and the Ottoman Empire all founded respectively following the Great Hun Empire expanded the sphere of influence of Turkish culture from the borders of Mongolia and China to the Balkans in east-west direction.

Thanks to the domestic and foreign public and private Turkish language teaching centers such as Yunus Emre Institute that teaches Turkish abroad as a foreign language and the Turkish language schools founded by Turkish Military Forces abroad (in 17 countries) as well as international art and science activities, Türkiye Turkish is now a world language spoken, taught and studied in five continents in the fields of science, art, trade etc.

It is impossible to draw the boundaries of Turkish language in terms of historical depth, geographical width, vocabulary and cultural richness with current data. However, it will be made possible by means of new data that is going to be brought to light by scientists.

Keywords: Turkish language, Turkish history, the geography of Turkish language, the boundaries of Turkish language.

GİRİŞ

Türkçenin sınırlarını; tarihî derinlik, coğrafi genişlik ve fizikî etki alanı olarak tanımlamak ile kelime üretme kapasitesi, cümle kurma imkân ve kabiliyeti yanında kültürel hazine olma mahiyeti bakımlarından tespit etmek gerekmektedir. Türkçe bütün bu yönleriyle çok zengin bir birikime sahiptir.

Kazakistan'ın Alma-Ata kenti yakınlarındaki yol çalışması için bir tepeyi düzeltmeye çalışan işçiler, 1969 yılında bilmeden insanlık tarihi açısından çok büyük bir keşfin ilk adımını attılar. Toprağın yedi metre altındaki mezarda, saf altından zırh giyen birinin iskeleti ile bazı eşyaları bulundu.

Yapılan birçok karbon testi sonucunu değerlendiren bilim insanlarına göre, bulunanların yaşı en az M.Ö 5. yüzyıla kadar çıkmaktadır. Elbisenin yanında yer alan gümüş tabakta Göktürk alfabesiyle yazılı "Han'ın oğlu 23'ünde öldü. Esik halkının başı sağ olsun" cümlesi, Türk kültür tarihi açısından altın değerindedir.

Bilinen ilk Türkçe yazılı metinler, M.S 8. yüzyılda dikilen Orhun ve Yenisey anıtlarında bulunuyordu. Yapılan bu yeni keşif, Türkçe ve Türk tarihinin başlangıcını M.Ö. 5. yüzyıla kadar çıkarmaktadır (www.serenti.org, 2014).

Ayrıca Sümerce üzerinde çalışan bilim insanlarının ortaya koyduğu verilere göre, Sümerler ile Türklerin ataları arasında söz varlığı alış verişinin bulunulmuştur. Her iki dil arasında 168 Türkçe kelimenin ortaklaşması ve bazı ek benzeşmelerinin bulunması, Türklerin daha MÖ 3500 yıllarında Yakın Doğu'da muhtemelen Doğu Anadolu'da yaşadıklarını ve bu iki dil arasındaki söz varlığı alış verişinin de bu döneme rastladığını ortaya koymaktadır. Bu konuda Afif Erzen, Doğu Anadolu ve Urartular (1986) adlı eserinde MÖ 4000'lerde başlayan çok güçlü bir kültür birliğinin varlığına işaret ederek, bu kültürü yaratanların Asyalı bir kavim olan ve dilleri Altay diline benzeyen Hurriler olduğunu, bu kültüre de "Erken Hurri Kültürü" dendiğini bildiriyor. Hurrilerin torunları da Doğu Anadolu'da yurt tutmuş olan Urartulardır. A. Ercilasun da Avrupalılar; Anadolu, İran ve Hindistan'a uzanmadan önce Anadolu'dan ta Kuzey Hindistan'a kadar uzanan bir eklemeli dil kuşağının varlığına işaret etmektedir. (Korkmaz, 2010).

Türk dili, tarihî bakımdan olduğu gibi coğrafi açıdan da çok geniş bir etki alanına sahiptir. Arkeoloji kazıları, Türklerin Orta Asya'daki varlığını taş devrinden demir ve tunç devirlerine kadar götürmekte ve Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan genişliğinin zamanla Avrupa ve Afrika kıtalarına uzandığını göstermektedir.

Büyük Hun Devletinden sonra sırasıyla kurulan Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Altınordu, Çağatay, Selçuklu ve Osmanlı devletleri Türk kültürünün etki alanlarını, Moğolistan ve Çin sınırlarından Balkanlar'a kadar doğu-batı istikametinde genişletmişlerdir. Ayrıca kuzey-güney yönünde de bir genişleme olmuştur. Kuzeyde Sibiryaya içlerinden güneyde Hint Okyanusu'na ve Afrika'nın ortalarına kadar uzanan geniş bir coğrafi alan Türk dili ve kültürünün etkisine girmiştir. Ayrıca Peçenek, Kıpçak, Kuman vb. Türk boylarının yayılma faaliyeti Türkçenin Macaristan içlerine kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Dil sınıflaması bakımından Moğol, Mançu, Kore ve Japon dillerini de içine alan Altay dil ailesinin nüfus yoğunluğu açısından en önemli kolunu oluşturan Türkçe, kendi içinde Güneybatı, Kuzeybatı, Güneydoğu ve Kuzeydoğu Lehçeleri diye adlandırılan dört büyük lehçe grubunu oluşturmaktadır; bunların her birinde önemli yazı dilleri, lehçe ve ağızlar yer almaktadır. Böylece, Türk dili bugün yine doğuda Çin Halk Cumhuriyeti içerisinden başlayıp batıda Atlas Okyanusu'na; kuzeyde Kuzey Buz denizinden Hindistan kuzeyine kadar uzanan bölgelerde, birbirlerine oranla temel yapıyı değiştirmeyen ancak, bazı ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı ayrılıklarıyla 12 milyon kilometrelik⁶⁹ bir coğrafya alanında 220 milyon insan tarafından konuşulan ve yapılan hesaplamalara göre, yalnız Türkiye Türkçesinde bile konuşma dilini, yazı dilini, edebiyat ve bilim dili ile ağızları içine alan 600 binden fazla söz varlığına sahip olan bir dünya dili durumundadır. Büyüklük açısından da dünyada 5. sırada yer almaktadır. (Korkmaz, 2010).

"Türk Dili" tabiri; bugün Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Uygur Özerk Bölgesinde birbirinden bağımsız yazı dili oluşturan kolların tamamını kapsamaktadır. Ayrıca Sibiryaya ve Altay sahasında; Karagas, Soyay, İrtiş ve Tobol, Altay, Telengit, Teleüt, Tuba, Kumandı, Lebed, Sagay, Beltir, Kaç, Koybal, Kızıl, Şor, Kamasın, Çalım ve Çat; Doğu Türkistan sahasında; Uygur, Sarı Uygur, Tarançi; Batı Türkistan sahasında; Karakalpak, Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen; Kafkas ve İran sahasında; Nogay, Kundur, Karaçay, Balkar, Kumuk, Azeri, Kaşkay, Afşar, Kacar, Şahseven, Karadağlı, Hamse, Halaç, Kengerlu, Horasani, Karayi, Karaçorlu, Karapapak; Kuzey ve Batı sahasında (Urallardan Balkanlar ve akdeniz'e) halen varlığını sürdüren; Kazan-Tatar, Atrahan, Başkurt, Kırım, Karayım şiveleri ile Türkçenin Çuvaş ve Yakut lehçeleri de bu tabirin içinde yer almaktadır (www.bunedir.org, 2014).

Türk dilinin kullanıldığı coğrafyaya Kuzey Kıbrıs, Suriye, Irak, İran, Romanya, Yunanistan, Tacikistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Polonya, Ukrayna, Moldova, Arnavutluk ve Kosova gibi ülkeler de eklenmelidir. Ayrıca, 1960'lı yıllardan başlayarak iş bulma, eğitim görme, dil öğrenme, ticarî ve teknik alanlara açılma gibi çeşitli nedenlerle dünyanın beş kıtasına yayılan Türk nüfusu da altı milyonun üzerindedir. Bu konuda yapılan araştırma ve incelemelere göre, günümüzde Türkiye dışında 34 ülkede daha Türkiye Türkçesi konuşanlar tespit edilmiştir. Çağımızın ortaya koyduğu gelişmeler ve Türk nüfusunun yaygınlığı dolayısıyla ihtiyaca göre, ortaöğretim kurumlarında Türkçenin öğretildiği 87 ülke vardır (Akalin, 2009: 202).

Bir genel ağ sitesinde "Ünlü Türkolog Radloff'a göre dünya dilleri arasında Türk dili kadar geniş bir alana yayılmış başka dil yoktur." denildikten sonra "Dünyada Türkiye ve Kıbrıs dışında Türkçenin konuşulduğu bölgeler ve konuşan sayısı" şu şekilde verilmektedir (www.dilededebiyat.net, 2014).

Avrupa'da: Batı Avrupa ülkeleri: Türkiye Türkçesi (2 milyondan fazla). Bulgaristan: Türkçe (yaklaşık 1 milyon), Tatarca (11.000), Gagavuzca (yaklaşık 5.000). Makedonya: Türkiye Türkçesi (80.000). Moldova: Gagavuzca (150.000). Litvanya: Karayca (50). Polonya: Karayca (20). Romanya: Tatarca (24.000), Türkçe (yaklaşık 24.000), Gagavuzca. Yugoslavya: Türkiye Türkçesi (yaklaşık 20 bin). Yunanistan: Türkiye Türkçesi (yaklaşık 120 bin).

Asya'da: Afganistan: Özbekçe (1.4 milyon), Türkmençe (380.000), Kazakça (2.000), Karakalpakça (2.000), Kırgızca (500), Afşarca (45.000). Azerbaycan: Azeri Türkçesi (6 milyon). Çin: Yeni Uygur Türkçesi (7 milyondan fazla), Kazakça (1 milyondan fazla), Kırgızca (140.000), Salarca (yaklaşık 74.000), Sarı Uygurca (5.000), Tuvaca (400). Ermenistan: Azeri Türkçesi (40.000). Gürcistan: Azeri Türkçesi (300.000). Irak: Irak

⁶⁹ "12 milyon kilometrekare" olmalı.

Türkmençe (yaklaşık 400.000). İran: Azeri Türkçesi (13 milyon), Kaşgayca (1,5 milyon), Horasani (2 milyon), Türkmençe (500 bin), Halaçça (28.000). Kazakistan: Kazakça (7,3 milyon), Özbekçe (350.000), Tatarca (340.000), Uygurca (245.000), Çuvaşça (23.000), Gagavuzca (1.000). Kırgızistan: Kırgızca (2,4 milyon), Özbekçe (600.000). Moğolistan: Kazakça (100.000), Yeni Uygurca (1.000), Tuvaca (6.000). Rusya: Oytrotça, Teleütçe (52.000), Hakasça (58.000), Şorca (10.000), Tuvaca (200.000), Yakutça (400.000), Dolganca (5.000), Çuvaşça (1.125.000), Tatarca (3 milyon), Başkurtça (1 milyon), Kumukça (30.000), Nogayca (70.000), Karayca (70.000), Balkarca (40.000), Gagauzca (10.000). Tacikistan: Özbekçe (1,4 milyon). Türkmenistan: Türkmençe (3 milyon), Özbekçe (350 bin), Kazakça (80 bin). Ukrayna: Gagavuzca (32 bin), Kırım Tatarcası (300 bin). Özbekistan: Özbekçe (16 milyon), Karakalpakça (450 bin), Kırım Tatarcası (200 bin), Kazakça (900 bin), Çuvaşça (9 bin).

Avustralya'da: Türkiye Türkçesi (40.000)⁷⁰

Şüphesiz ki bu rakamlar günümüzde Türkçe konuşan insan sayısını tam olarak yansıtmıyor. Bazı ülkelerin siyasal veya başka nedenlerle, azınlık gördüğü Türk halkının nüfus yoğunluğunu olduğundan çok daha düşük gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca bazı bölgelerde objektif ölçülerde nüfus sayımı yapılamadığı, yapılan yerlerde ise sayımların birkaç yılda bir gerçekleştirilemediği; savaş, baskı vb. nedenlerle sürekli bir göç hadisesi yaşandığı da dikkate alındığında mevcut koşullarda Dünyada Türkçe konuşur sayısına tam olarak ulaşmanın yakın gelecekte de mümkün olamayacağı muhakkaktır.

İnceleme

Türkçenin dünü, bugünü ve yarını kapsayan inceleme, araştırma ve yorum yapma çalışmaları yaygınlaştıkça Türkçenin karanlık dönem ve devreleri aydınlanacaktır. “20. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak Rusya, Almanya, Macaristan gibi ülkelerde sistemli Türkoloji çalışmalarının yapılması ve yaygınlaşması sonunda bugün dünyanın 28 ülkesinde kurulmuş olan Türkoloji bölümlerinde Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk kültürü çalışma ve araştırmaları yapılmakta, değerli yayınlar ortaya konmaktadır.” (Korkmaz, 2010).

Yurt dışında yabancı dil olarak Türkçe eğitimi veren Yunus Emre Enstitüsü, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışında (17 ülkede) açtığı Türkçe lisan dershaneleri gibi yurt içi ve yurt dışındaki resmî ve özel Türkçe dil öğretim merkezleri ile uluslararası sanatsal ve bilimsel etkinlikler sayesinde Türkiye Türkçesi; bugün beş kıtada konuşulan, eğitimi yapılan ve üzerinde çalışılan bilim, sanat, ticaret vb. alanlarda bir dünya dilidir. Diğer Türk lehçe ve şivelerinin yabancılarla öğretimi etkinlikleri de bu paralelde arttıkça, Türk dili giderek daha geniş bir coğrafyada, daha çok sayıda insanın okuyup yazdığı ve başka insanlarla daha kolay iletişim kurduğu bir dostluk ve kardeşlik köprüsü olacaktır.

2005 yılında elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesinin öğretildiği ülkeler ve merkezlerin sayısı şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri (20), Afganistan (1), Almanya (13), Arnavutluk (1), Avustralya (1), Azerbaycan (1), Belarus (6), Belçika (4), Bosna-Hersek (2), Bulgaristan (6), Çin Halk Cumhuriyeti (2), Danimarka (1), Endonezya (2), Estonya (1), Filipinler (1), Finlandiya (2), Fransa (2), Güney Kore (6), Güney Kıbrıs Rum Kesimi (1), Gürcistan (1), Hollanda (3), Irak (2), İngiltere (6), İspanya (4), İsveç (2), İsviçre (1), İtalya (3), Japonya (6), Kazakistan (1), Kırgızistan (8), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (6), Litvanya (2), Lübnan (1), Macaristan (2), Mısır (3), Moğolistan (1), Moldova (3), Özbekistan (1), Pakistan (1), Polonya (2), Romanya (8), Rusya (14), Sırbistan (1), Singapur (1), Suriye (2), Tayland (2), Tayvan (2), Türkiye (17), Türkmenistan (1), Ukrayna (13), Ürdün (4), Yakutistan (1), Yugoslavya (1), Yunanistan (5) ve internet siteleri (16). (Dolunay, 2005). Günümüzde bu miktarın daha da arttığı muhakkaktır.

T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün WEB sayfasında “Türkçe, Dünya Dili Olma Yolunda” başlıklı yazıda aşağıdaki bilgiler verilmektedir (<https://kdk.gov.tr>, 2018):

“Dünyada, ortaöğretim düzeyinde Türkçe öğretilen ülkelerin sayısı 80’i aştı. Üniversite seviyesinde ise seçmeli dersler ve Türkoloji kürsüleri vasıtasıyla 60’ın üzerinde ülkede Türkçe öğretiliyor. Son yıllarda dünyanın dört bir yanında açılan Türkçe kursları da büyük ilgi görüyor. Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde, çeşitli ülkelerde açılmış 36 dil ve kültür merkezi mevcut. Ayrıca 140’dan fazla ülkede açılan özel okullarda, Türkçe müfredatla eğitim veriliyor.” Ayrıca Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) 2012 yılında yaptığı çalışmaya göre, “yaklaşık 3 milyon Türk kökenli vatandaşın yaşadığı Almanya’da, ilk ve ortaöğretim seviyesinde ‘Türkçe ve Türk Kültürü’ dersleri, zorunlu ders kapsamı dışında. Türkçe dersleri, öğleden sonra verilen kurslar/özel dersler konumunda yer alıyor. İlköğretimde Türkçe, 2’nci sınıftan itibaren talebe göre seçmeli ders olarak verilebiliyor. Almanya’da 60 bine yakın öğrenci temel eğitim kapsamında Türkçe dersi alıyor. Ortaöğretimde ise Türkçe, eyaletlere göre değişmekle birlikte, seçmeli ikinci veya üçüncü yabancı dil olarak öğretiliyor.”

⁷⁰ Web sitesinde kaynak gösterilmeden verilen bilginin; Boeschoten, H. (1998), *Philologie und der Turkologie*, Wiesbaden adlı kaynaktan ya da N. Demir-Emine Yılmaz, “Ural-Altay Dilleri ve Altay Dilleri Teorisi”, *Türkler*, c. I, 394-402, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002. künyeli makaleden temin edilmiş olabileceği değerlendirilmektedir.

Almanya'dan başka Avusturya'da da "ilk ve ortaöğretim seviyesinde Türkçe, okullarda müfredat dışı seçmeli ders statüsünde ve öğrencinin sınıf geçmesi üzerinde etkisi bulunmuyor. Sadece 2011 yılında, Avusturya genelinde ilköğretim seviyesinde Türk Dili ve Kültürü dersine devam eden öğrenci sayısı 14 bin 639. Türk kökenlilerin yoğun olarak yaşadığı Belçika'da ise Flaman Bölgesinde bazı okullarda Türkçe seçmeli ders olarak sunuluyor. 2013'te Belçika Flaman Parlamentosu Eğitim Komisyonunda kabul edilen önergeye göre, 2014-15 eğitim yılından itibaren Türkçe, liselerde İngilizce, Fransızca ve Almancadan sonra öğretilebilecek seçmeli yabancı diller kategorisine dâhil oldu.

Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün verdiği bilgiye göre "Fransa'da ortaöğretim seviyesinde Türkçe dersleri, Fransız okullarında ya da Türk kökenliler tarafından kurulan dernekler bünyesinde, okul müfredatı dışında yabancı dil dersi olarak veriliyor. Hollanda ve İsviçre'de ise ortaöğretimde okul yönetimine bağlı olarak Türkçe seçmeli ders olarak veriliyor. İngiltere'de, ülkede yaşayan 400 bine yakın Türk kökenli nüfusa paralel olarak Türkçe, ilköğretim ve ortaöğretimde yabancı dil veya göçmen dili olarak müfredatta yer alıyor."

Ayrıca "İsveç, Norveç, Finlandiya ile Danimarka'da ilk ve ortaöğretimde Türkçe dersi seçmeli olarak okutuluyor. Buna ek olarak Danimarka'da isteyen okul müdürlerinin Türkçeyi zorunlu dil olarak verebilmesi konusundaki yasa tasarısı hazırlıkları sürüyor. İspanya'da ise Türkçe, seçmeli dil dersi olarak okutulmuyor, ancak Bask bölgesinde ortaöğretimde zorunlu İngilizce ve Almancanın yanı sıra seçmeli olarak Türkçe eğitim verilebiliyor."

2013 yılı itibariyle "Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada'da Türkçenin ilk ve ortaöğretim seviyesinde seçmeli ders olarak okutulmasının önünde yasal bir engel bulunmuyor." Yine Anadolu Ajansı'nın haberine göre, her iki ülkede de Türkçenin seçmeli ders olarak müfredata girmesi için yerel halkın bu yönde bir talebinin bulunması gerekmektedir. Avustralya'da ise 2011'de Türkçe, ilk ve ortaöğretimde okutulacak seçmeli yabancı diller arasına eklenmiştir.

Türkçe'nin seçmeli ders olarak okutulduğu ülkeler arasına 2013'te Japonya, Yemen ve Tunus da eklenmiştir. "Yine aynı yıl, Türkçe'nin; Bosna Hersek'in Zenica-Doboy, Hersek-Neretva ve Gorajde kantonlarının ardından Saraybosna kantonunda da ilk ve orta dereceli okullarda 'zorunlu seçmeli ders' olarak okutulması konusunda anlaşmaya varıldı." Ayrıca "Afgan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir lisede, ortaöğretim seviyesinde Türkçe dersleri okutuluyor. Azerbaycan'da Bakü ve çevresindeki bazı okullarda Türkiye Türkçesi dersleri veriliyor. Bulgaristan'da ilköğretimde anadil dersi olarak, Makedonya'da ise ilköğretim ve ortaöğretimde 'anadilde eğitim hakkı' kapsamında Türk soylu öğrenciler derslerini Türkçe olarak alabiliyor."

Yükseköğretimde ise ABD, Almanya, Avustralya, Danimarka, Endonezya, Filistin, Finlandiya, Fransa, Gambiya, Güney Kore, İran, İspanya, İsviçre, Kanada, Macaristan, Malezya, Norveç, Özbekistan, Portekiz, Romanya, Suriye, Tayvan ve Tunus'ta Türkçe öğretiliyor. 2013 yılı itibariyle "üniversite seviyesinde, Türkoloji Kürsüleri ile seçmeli Türkçe dersi verilen ülkelerin sayısı toplamda 60'a çıkıyor.

2007'de kurulan Yunus Emre Vakfına bağlı Yunus Emre Enstitüsü'nün en önemli faaliyetlerinden biri, Türkoloji Projesidir. Bu proje kapsamında 35 farklı ülkede bulunan 53 üniversite ile Türkoloji Bölümü kurulması konusunda İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. İşbirliği protokolü imzalanan ülkeler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Ülke	Üniversite	Ülke	Üniversite
1. Afganistan	Kabil Devlet Üniversitesi	19. Kırgızistan	Kırgız-Özbek Üniversitesi
2. Azerbaycan	Bakü Devlet Üniversitesi	20. Kosova	Priştine Üniversitesi
3. Belarus	Minsk Devlet Yabancı Diller Üniversitesi, Baranoviçi Devlet Üniversitesi	21. Letonya	Letonya Üniversitesi, Letonya Kültür Akademisi
4. Belçika	Gent Üniversitesi	22. Litvanya	Vilnius Üniversitesi
5. Bosna Hersek	Tuzla Üniversitesi, Mostar Cemal Biyediç Üniversitesi, Zenica Üniversitesi, Saraybosna Üniversitesi	23. Mısır	Sohag Üniversitesi
6. Bulgaristan	Plovdiv (Filibe) Paisiy Hilendarski Üniversitesi, Shumen (Şumnu) Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi	24. Moğolistan	Moğolistan Milli Üniversitesi
7. Cezayir	Cezayir 2 Üniversitesi	25. Makedonya	Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, İştıp Gotse Delçev Üniversitesi, Kalkandelen Devlet Üniversitesi
8. Çin Halk Cumhuriyeti	Şanghay Uluslararası Araştırmalar Üniversitesi	26. Pakistan	Ulusal Modern Diller Üniversitesi

9. Çek Cumhuriyeti	Prag Charles Üniversitesi	27. Polonya	Varşova Üniversitesi
10. Estonya	Tallinn Üniversitesi	28. Rusya Federasyonu	Kazan Federal Üniversitesi, Saint-Petersburg Devlet Üniversitesi, Başkurt Devlet Üniversitesi
11. Fas	V Mohammed-Agdal Üniversitesi	29. Sırbistan	Novi Sad Üniversitesi
12. Gürcistan	İvane Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi, Samtskhe-Javakheti Devlet Eğitim Üniversitesi	30. Slovakya	Comenius Üniversitesi
13. Hırvatistan	Zagreb Üniversitesi	31. Sudan	Kuran-ı Kerim ve İslami Bilimler Üniversitesi
14. Hindistan	Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Jamia Millia İslamia Üniversitesi, Jamia Millia İslamia Üniversitesi	32. Suudi Arabistan	Cidde İffet Üniversitesi
15. Irak	Salahaddin Üniversitesi, Musul Üniversitesi	33. Ukrayna	Kiev Milli Taras Şevçenko Üniversitesi, Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi
16. İtalya	La Sapienza Üniversitesi	34. Ürdün	Ürdün Üniversitesi
17. Japonya	Bunkyo Gakuin Üniversitesi, Tokai Üniversitesi, Dokkyo Üniversitesi	35. Yemen	San'a Üniversitesi
18. Kazakistan	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi	Toplam Ülke Sayısı: 35	Toplam Üniversite Sayısı: 53

Dünyanın çeşitli ülkelerinde açılan ve sayısı 36'ya ulaşan Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri (YETKM) aracılığıyla 2013 yılı itibarıyla yaklaşık 15 bin öğrenci Türkçe öğrenmiştir. Kosova'da 3, Bosna Hersek'te ve Mısır'da ise 2 farklı şehirde YETKM bulunuyordu. Bu merkezlerde Türkçe öğrenen kişi sayısı ise 6 bine ulaşmıştı. 2018 yılı itibarıyla bu sayının iki misline çıkmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Anadolu Ajansı'nın verdiği bilgiye göre, Türkiye Maarif Vakfı, bir yandan kurumsallaşma çalışmalarını yürütürken, diğer yandan sahada aktif olarak çalışmayı sürdürmektedir. "Vakıf, kuruluşunun üzerinden geçen 18 ayda 70 ülke ile resmi temasa geçti. Şimdiye kadar 34 ülkede temsilcilik açan Maarif Vakfı, anaokulu, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde 20 ülkede 100'e yakın okul ile hizmet veriyor. Vakfın öğrenci sayısı şimdiden 10 bini geçmiş durumda."dır.

Çok kısa sürede Afganistan, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Bosna Hersek, Cibuti, Çad, Gabon, Gambiya, Gine, Gürcistan, Kazakistan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Halk Cumhuriyeti, Kosova, Kuveyt, Kuzey Irak, Madagaskar, Makedonya, Mali, Moğolistan, Moritanya, Nijer, Pakistan, Romanya, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Suriye, Tanzanya, Tunus'ta vakfın temsilciliği açılmıştır. Yine aynı kaynağın verdiği bilgiye göre Türkiye Maarif Vakfının "ABD, Afganistan, Suriye (yerel meclislere destek), Gürcistan, Kazakistan (yerel ortakla), Kosova, Tunus, Gine, Kongo Halk Cumhuriyeti, Nijer, Somali, Sudan, Gambiya, Serra Leone, Moritanya, Mali, Senegal, Somali, Moğolistan (yerel ortakla), Çad'da da okulları bulunuyor." (www.turkiyemaarif.org, 2018).

Günümüzde bir taraftan Türkçe öğrenmeye karşı ilginin dünyada giderek artması ve bu talebe karşı arzın yükselişi sürerken, diğer taraftan da Türkçenin tarihî kaynaklarına ait yeni belge ve bulgulara ulaşıyor. Bu da her geçen gün Türkçenin tarihî derinlik, coğrafi genişlik ve etki alanı bakımından sınırlarının gelişmesine neden olmaktadır.

Yine günümüzde, İngilizlerin yönettikleri toplumlara ait edebi ürünleri İngilizce ile olan ilişkisinden dolayı İngiliz edebiyatı içinde saydıkları gibi, bizim de Osmanlı devleti içinde yaşayan topluluklara ait ürünleri Türk edebiyatı ve Türk dilinin bir parçası saymamız gerektiğini düşünenler mevcuttur. Mesela bir Boşnak edebiyatı, bir Gürcü, Arap, Yunan, Sırp, hatta Macar edebiyatının tarihî metinlerini Osmanlı edebiyatı şemsiyesi altında değerlendirmek isteyenlerin gerekçesi ne olursa olsun öncelikle şu soruların cevabı verilmelidir:

Bir edebî eserin hangi millete ait sayılacağını belirleyecek temel ölçüt, eserin ürettiği devletin coğrafi sınırları mı, eserin sahibinin milliyeti mi yoksa eserin dili mi olmalıdır? Türklerin Türkçeden farklı dillerde yazdığı

eserlerle, yabancıların Türkçe yazdıkları eserleri hangi edebî zümreye dâhil edeceğiz? Yazarın uyuğu dikkate alınacaksa birden çok uyuğu olanların durumu ne olacak? Mesela, Almanya’da yaşayan ve Almanca yazan Türk vatandaşının eserleri Alman edebiyatı ürünü mü sayılacak? Osmanlı edebiyatı, sadece Arap harfli Osmanlı Türkçesiyle üretilen metinlerden ibaret midir? Bu dönemde Karaman Türkleri Yunan alfabesiyle Türkçe yazıyordu. Gürcü, İbrani, Latin vb. farklı alfabelerle Türkçe yazılan tüm eserleri ve Türklerin düşünce, duygu ve hayallerini farklı dillerde yazdıkları eserleri nasıl tasnif edeceğiz?

“Hazırladığı İtalyanca-Türkçe sözlük 1641’de yayımlanan Giovanni Molino, Devlet-i Aliyye’nin hâkim olduğu geniş coğrafyada 55 krallık ve beylik, 33 ulus ve dil olup bunların hepsinde güncel olarak Türkçe konuşulduğunu kaydeder. Molino’nun ‘hepsinde’ ve ‘güncel olarak’ ifadeleri elbette her bölge için aynı anlamı taşımaz. Bize gösterdiği, İstanbul’un fethinden hemen hemen 2 yüzyıl sonra, coğrafi sınırların en geniş olduğu bir dönemde, bütün bu coğrafyada Türkçenin ortak bir iletişim dili haline geldiğidir. Türkçe idarî, ticarî ve edebî anlamda devletin bütününde yaygınlık kazanmış, merkeze ulaşan en önemli yol olmuştur.” diyen Hayati Develi bu makalesinde (www.timeturk.com.tr, 2014):

“Bağdat’tan Saraybosna’ya, Kafkaslardan Mağrib’e kadar uzanan ağ üzerinde Türkçe bütün idarenin, ticaretin ve kültürün başlıca taşıyıcısı olmuştur. Şam ve Erzurum’dan batıya geçmemiş olan Bağdatlı Rûhî’yi, Prizrenli Şem’î veya Taşlıcalı Yahya ile buluşturan da Türk dili olmuştur.” tespitinde bulunuyor. Aynı yazının devamında:

“Hem Türkiye’de, hem Türkiye dışında Ermeni toplumları tarih boyunca Türkçeyi dinî ve edebî faaliyetleri için kullanmışlardır. Ermeniler tarafından kurulmuş ilk matbaa 1567’de faaliyete geçmiş, bunun yanında 1727’den itibaren de Ermeni harfli Türkçe metinler basılmaya başlanmıştır. Ermenice veya Ermeni harfli Türkçe metinlerin sayısının 19. yüzyılda en yüksek seviyeye çıktığını söyleyebiliriz.” diyen Develi, “Hangi etnik kökenden olursa olsun bir Osmanlı aydını Türkçe, Arapça ve Farsçayı mutlaka bilirdi. Buna -eğer varsa- kendi ana dilini ve başka bölge dillerini de katanlar, çok dilli birer aydın olmuşlardır. Devlet de kendi bürokrasisini esasen Türkçe üzerinden yürütmüş” ifadesiyle Türkçenin kullanım sahası hakkında önemli bilgiler veriyor.

Mustafa Özkan Türkçenin dünü, bugünü ve yarını hakkında kendisiyle yapılan bir mülakatta (www.yagmurdergisi.com.tr, 2014):

Türkçenin yazı dilinin güçlenmesinde şairlerimizin büyük etkisi vardır. Mesela Yunus Emre, Âşık Paşa, Necati, Bâkî, Fuzûlî, Nedim, Şeyh Galip gibi şairler bu kültürün içinde eser verdiler ve Arapça ve Farsçadan aldıkları kelimeleri kullanmak suretiyle Osmanlı Türkçesi denilen bir dil oluşturdular. Özellikle Fatih İstanbul’u fethedince, 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra imparatorluğun sınırlarının genişlemesiyle artık Türkçe de bir devlet dili, imparatorluk dili hâline geldi. (...) Esasen imparatorluk hâline gelince İstanbul ve Türkçe bir cazibe merkezi oldu. Başka toplumlar Türklerle iletişim kurmak için Türkçeyi öğrenmek zorunda kaldılar. İmparatorluğun sınırlarının gelişmesiyle birçok toplum imparatorluk içine girdi. Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Arabistan, Mısır, Libya imparatorluk sınırları içindeydi. Dolayısıyla bunlar merkezle, kendilerini yöneten idareyle iletişime geçmek için Türkçeyi öğreniyorlardı. Böylece Türkçe herhangi bir zorlama olmadan kendiliğinden oralarda kullanıldı ve imparatorluk dili hâline geldi. Bu hâl, 19. yüzyıla gelinceye kadar devam etti, diyor.

Bir dilin başka dillerden kelime alması o dilin yetersizliğine değil, bünyesinin sağlamlığına ve başka üstün niteliklerine de delalet edebilir. Nitekim “Dilimiz, hüküm sürdüğü toprakların neresinde güzel bir ses bulmuşsa, onu, kendi bünyesine almakta büyük kabiliyet göstermiştir.” (Banarlı, 1977: 9) diyen Banarlı, “Her dil imparatorluk dili olamaz. Çünkü her millet imparatorluk kuramaz.” (s. 15) diye eklemeyi edemiyor.

İbn-i Hazm “Bir dilin gücü ile o dili konuşan toplumun kurduğu devletin gücü arasında doğru orantı var.” diyor ve ekliyor: “Dünyada, hâkimiyet kuran şirketlerin veya kurmak isteyen şirketlerin kendi içerisinde dil-kültür ilişkisi var. Bunu da sermaye sahiplerinin bağlı bulunduğu dil belirliyor. Dünya “global köy” denilerek iletişim çağında küçültülüyor. Hintli, Çinli, Fransız, Alman vesair milletlerin bilim adamları buldukları icatlara ve kavramlara İngilizceden ad veriyorlar. Diğer toplumlar, kendi sermayelerini ve zamanlarını hâkim ulus ve kültürün dilini öğrenmede harcıyorlar.” (Canlar, 2014).

Günümüzde, Lübnan’da “19. yüzyılda, Sultan Abdülhamid Han döneminde gelen ve Trablus bölgesine yerleşen yaklaşık 9000 Girit Muhaciri Türk’ün yanı sıra çoğu Osmanlı Devleti Devri öncesinde Selçuklu Devleti döneminde gelen toplamda 13200 Türkmen ile birlikte 22200 kişilik Türk varlığının yüzyıllardır Lübnan’da yaşadığını belirtebiliriz. Bu rakama 1940 sonrası Türkiye’den (özellikle Mardin’den) göç ederek buraya yerleşmiş ve yarıya yakını Lübnan vatandaşlığına geçmiş bulunan 30000’e yakın kişiyi de ekleyecek olursak toplamda 50000’in üzerinde bir nüfusa ulaşmış oluyoruz.” diyor Özgür Kasım AYDEMİR, “Türk Dili Haritasına Bir Katkı: Lübnan’daki Türkler Ve Türkçe” adlı makalesinde (www.dieweltdertuerken.org, 2014).

Gökdağ, “Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar” adlı makalesinde “Azerbaycan Türkçesi ağızları içinde değerlendirebileceğimiz Irak Türkmen ağızları” hakkında şu inceleme sonuçlarını paylaşıyor:

Yaklaşık 2,5 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. İran’ın Güney Azerbaycan, Tahran, Save bölgesi ağızları ve Türkiye’nin Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep ağızlarıyla büyük benzerlikler gösteren Irak Türkmen ağızları “ng” sesinin “-v-”ye ve “-y-” ye dönüşmesi bakımından başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Kerkük, Erbil, Dakuk, Mendeli, Hanekin, Kazaniye ağzı “-v-” grubunu (gêldüv, êlüv); Telafer, Altun Köprü, Duz-Hurmatu,

Teze-Hurmatu, Kifri, Beşir, Emirli ağızları ise “-y-” grubunu (eliy, geldi) oluşturmaktadır (Buluç, 2007: 282). Batı Oğuz diyalektleri, Anadolu ve Kuzey Azerbaycan sınırları dışında, Arap ve İran dilleri arasında irili ufaklı adacıklar hâlinde yer alır. Güney Azerbaycan Türkçesinin varyantları İran’ın Hamedan şehrinin kuzeyinden, kuzeybatıya doğru Urmîye ve Hoy üzerinden Türkiye’nin Nahçıvan sınırına değin uzanır. Oğuz Türkçesinin Irak varyantları Suriye sınırı yakınlarında, Türkiye sınırına 80 km. mesafedeki Türkmen şehri Telafer’den Bağdat’ın güneydoğusunda Bedre bölgesinde uzanan bir şerit içinde, başta Kerkük olmak üzere ülkenin kuzeydoğusunda ve merkez bölgelerinde dağınık olarak konuşulur. Bu şeridin kuzeyinde Türkiye, batısında Dicle nehri, doğusunda İran sınırı yer alır. Doğudan kuzeybatıya doğru Kerkük, Musul, Telafer hattı Türkiye’nin güneydoğusunda bir Irak Türkmen kuşağı oluşturur. Bu kuşak, Bayır-Bucak Türkmenleri aracılığıyla kesintili olsa da Türkiye’nin en batısına doğru uzanır (Eker, 2008: 94-95). (Gökdağ, 2012: 113-114).

Türk lehçe ve şivelerinin tasnifi konusunda bilim insanlarının ittifak ettiği bir sınıflandırma mevcut değildir. Ancak Türkçenin tarihî gelişimi ve dünya dilleri arasındaki yeri konusunda bilim dünyasında az çok bir müştereklik söz konusudur. Fakat Türk dünyasının güncel coğrafi sınırları ve konuşulan lehçe, şive ve ağız özellikleri bakımından mevcut durumu bilim insanlarını daha uzun yıllar meşgul edecektir. Zira henüz Türkiye Türkçesinin bile ağız özellikleri, konuşan insan sayısı ve konuşulan bölgeleri tam olarak tespit edilememiştir. Haluk BERKMEN, “Türkî Diller ve Dukha’lar” adlı yazısında “Günümüzde Asya kıtasının hemen hemen tümüne yayılmış olan Türkî grupların konuştuğu diller Ural-Altay dil grubu olarak tanımlanmıştır.” diyerek; halen Asya kıtasının büyük bölümüne yayılmış Türkî toplulukların coğrafi alanını bir haritada göstermiştir (www.halukberkmen.net, 2014).

Yazının devamında, “Kafkas bölgesinde ve Altay dağları kıyılarında yaşayan grupların dillerini incelemek kültür tarihi açısından özellikle önemlidir. Zira bu küçük toplumların dilleri yok olmak tehlikesi ile karşı karşıyadır ve sayıları da oldukça fazladır.” tespitinde bulunduğundan sonra, “Asya kıtasının birçok bölgesinde ortak dil olarak Türkî dillerin yerini Rusça almış durumdadır. Bu durum hem maddi hem de manevi yozlaşmayı kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan kaybolmak üzere olan Türkî dilleri kayıt altına almak ve Türkçenin lehçelerini sistematik olarak incelemekte yarar vardır. Halen kuzey batı Mogolistan’da, Sayan dağlarında yarı göçer olarak yaşayan Dukha halkı toplam 500 kişiden ibaret. Bu bölgeye Rusya sınırları içinde olan Tuva cumhuriyetinden 1940 yılında göç etmişler ve Rusya-Mogolistan sınırı kapandıktan sonra Mogolistan sınırları içinde kalmışlar. Dilleri ise Tuva Türkçesinin bir ağızı olarak tanımlanabilir.” diyor ve “ölü dillerden Etrüskçe, Sümerce, Elamca, Hurrice ve Hititçe ile Kıbrıs ve Girit dilleri de Ön-Türkçe ile yakından ilişkili dillerdir.” iddiasında bulunarak, Türkçenin lehçelerine ait aşağıdaki örnekleri sunuyor:

Azeri Türkçe’si: Beş il bundan gabag (Beş yıl önce). Avtobusa gabagdan bin, daldan düş (Otobüse önden bin, arkadan in). Gagavuz Türkçe’si: Laflanmışlar gitmee (Gitmeye sözleşmişler). Tutunduk yeniyce işe, neçinki yeskiycesine büün yok nasıl yaşama. (Yeniden işe koyulduk ama eskisi gibi yaşam yoktur). Tatar Türkçe’si: Atılık dustlar alga taban (İleri atılalım dostlar). Ana şatlığınnan cılap ciberde (Anne mutluluktan ağladı). Karakalpak Türkçe’si: Ağaynim, men bunı tüşinbeymin (Ağam, ben bunu anlamıyorum / düşünemiyorum). Onı heş neerse kızıkırtmaydı (Onu hiçbir şey ilgilendirmiyor / kızıştırmıyor). Nogay Türkçe’si: Tauu tauuga yolukpas, edem edemge yolıgar (Tağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur). Men barayak eken, men mutıp kaldım (Ben gidecektim, fakat unutup kaldım). Kumuk Türkçe’si: Yer günnü aylanasından aylana (Dünya güneşin etrafında dolanır / eylenir). Sütte auğzu bişgen suvuk suvnu üfürüp içer (Ağız süttten yanan / pişen soğuk suyu üfleyp içer). Karaçay-Balkar Türkçe’si: Men kesimi cangılğanımı angılayma (Ben kendi yanılığımı anladım). Anı çaşağı alkın allındadı (Onun yaşamı önündedir / elindedir). Özbek Türkçe’si: Tuşuneemen, emme ceveb kaytere elmeymen (Anlıyorum ama cevap veremiyorum). Uleer birbiri bileen geprüşmeydi (Onlar birbirleri ile konuşmuyorlar). Uygur Türkçe’si: Men her yekşembe küni teatrğa baridiganmen (Ben her Pazar günü tiyatroya giderim /varırım). Pulni poçta arkilik evettim (Parayı eve posta ile yolladım). Kırgız Türkçe’si: Men kün sayın erte turamın (Ben her gün / sayılı günde erken kalkarım). Al oğru, mına oşonduktan iştebeyt (O hastadır / ağrıyor, bu yüzden çalışmıyor). Tuva Türkçe’si: Kandığ amıradıp çor siler? (Nasılsınız?). Kaş harlığ siler? (Kaç yaşındasınız?). Bejen harlığ men (Elli yaşındayım).⁷¹

Yaşayan Türk dilinin en büyük kolu olan “Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesinden devraldığı coğrafyada, bugünkü yayılım ve özellikleri ile yaşamını sürdürmektedir. Bu dilin coğrafyası batıdan doğuya doğru Rumeli, Ege Adaları, Anadolu, Kıbrıs, Suriye ve Irak topraklarının tamamı şeklinde belirtilebilir. Söz konusu coğrafi alan, doğu sınırında yer alan bir diğer Türk yazı dili olan Azerbaycan Türkçesi sahası ile sınırdadır. Doğu sınırının kuzeyinde Karadeniz’in doğu kıyılarında ise Kafkaslar’ın batı sahası, Türkiye Türkçesi coğrafyasının kuzeydoğu sınırlarını oluşturur. Burada sayılan bu coğrafya sahasının bazı kısımlarıyla ilgili (özellikle doğu sınırları) ayrıntılı çalışma henüz olmadığı için, coğrafi sınırlar daha genel bir şekilde belirtilmiştir.” (www.ufukderneği.org, 2014).

Şükrü AKALIN, “Türkçe gelişmiş bir dildir diyoruz; çünkü Türkçenin söz varlığı bugün 75.000’e ulaştı. (Ekleyenin notu[04.08.2012]: Büyük Türkçe Sözlük’te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz

⁷¹ Bu örnekler için kaynak olarak “The Turkic Speaking Peoples, Talat Tekin’in makalesi, sayfa 31-53, Prestel yayınları, 2006, Almanya” adresi gösterilmektedir.

varlığı bulunmaktadır. Kaynak: <http://tdkterim.gov.tr/bts/>) Türk Dil Kurumunun 1945'te çıkardığı birinci baskı Türkçe Sözlük'te 20.000 civarında söz vardı. 1998'de çıkan Türkçe Sözlük'te ise 75.000 söz var. Türkçe, kavramlar yönünden son derece zengindir: Akrabalık ilişkilerimize verdiğimiz önemin sonucu akrabalık ile ilgili sözler başka hiçbir dilde görülemeyecek kadar fazladır, zengindir. Pek çok dilde bırakınız baldız, görümce, elti gibi sözlerin karşılıklarını, teyze ile halayı ayırt edecek sözler bile yoktur. Renk adlarımız, renklerin en küçük ayrıntısına kadar tonlarını verecek şekilde zengindir: Yavruağzı, gülkurusu, gök mavisisi..." diyerek Türkiye Türkçesinin söz varlığı hakkındaki tespitlerini ifade etmiştir (www.anadilim.org, 2014).

Bugün yaşayan dillerin pek çoğu tarih sahnesinde yokken Türkçe vardı. Türkçenin bilim dili olamayacağını iddia edenler Türkçenin kelime üretme kapasitesinden ve tarihi zenginliğinden bihaberdirler. Türkçe, Uygurlar döneminde çeşitli dallarda bilim dili olarak gelişmeye başlamış, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde zirveye tırmanmıştır. "Harf kalıplarıyla ve hareketli harflerle ilkel bir baskı makinesini kullanan ilk Türk topluluğu olan Uygurlar, dönemin çeşitli bilim dallarında eserler vermişler, çeşitli bilim terimleri türetmişlerdir." (bursaobm.ogm.gov.tr 2018).

Türkçede on binlerce kök ve gövde kelime yapabilme imkânı mevcuttur. Yaklaşık 170 adet (isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil olmak üzere dört tür) yapım eki, Türkçeye matematiksel bir yeni değer üretme kolaylığı sağlamaktadır. Bu sayede ihtiyaç duyulan her yeni veri için Türkçe yeni bir kelime yapmak mümkün olmaktadır. Ayrıca birleşik kelimeler yapmak suretiyle oluşturulacak yeni kavramlar sayesinde, Türkçedeki terim sayısını mevcut kelime miktarının iki veya üç katına çıkarılabilmek de mümkünken, Türkçenin yetersizliğinden söz etmek bilgi eksikliğinden değilse, muhtemelen art niyetli bir yaklaşım sebebiyledir.

Türkçede renk, akrabalık ve yemek adlarımız, sıfat ve fiil bakımından kelimelerimiz son derece zengindir. Sadece "ölmek" fiiline karşılık kullanılan ifadeleri yazmak bile dilimizin kelime üretme zenginliğini anlatmaya yeter sanırım:

Göçmek, can vermek, kaybedilmek, hayatını kaybetmek, yaşamını yitirmek, hayatı sona ermek, gözlerini hayata kapamak, hayata gözlerini yummak, son nefesini vermek, canı çekilmek, ömrü vefa etmemek, nefesi bitmek; Allah'ın rahmetine kavuşmak, ebediyete intikal etmek, öbür dünyaya göç etmek, ruhunu teslim etmek, vadesi dolmak, Hakk'a yürümek, şehit olmak, şahadet mertebesine ermek, dünyasını değiştirmek, eceli gelmek, vakti gelmek, vadesi dolmak, vadesi gelmek, emrihak vaki olmak, ahret yolcusu olmak; başını vermek, maktul düşmek, kurban gitmek, canı çıkmak, canı çekilmek, yüreğine inmek, çatlamak, duvağına doymamak, alı yeşili üstüne dökülmek, gözü açık gitmek, eceline (canına, kanına) susamak, kanıyla ödemek; zıbarlamak, gümlenmek, gebermek, kakırdamak, yuvarlanmak, cavlağı çekmek, kalıbı değiştirmek, cartayı çekmek, zartayı çekmek, kuyruğu titretmek, nalları dikmek, başını yemek, iki kolu yanına gelmek, teneşire gelmek, sabaha çıkmamak, postu vermek, dört kolluya binmek, imamın salına (kayına) binmek, vb.

Çeşitli çevrelerce sadece Türkçenin yabancı dillerden kelime aldığı sanılarak, dilimizin yetersizliğinden dem vurulur. Oysa binlerce Türkçe söz de yabancı dillere verilmiştir. Türk Dil Kurumunun verilerine göre Türkçeden yabancı dillere verilmiş 20 binin üzerinde kelime mevcuttur. Bu dillerden bazıları şunlardır:

Çince 300, Farsçada 3.000, Urduçada 227, Arapçada 2.000, Rusçada 2.500, Ukraynada 800, Ermenicede 4.262, Macarçada 2.000, Fince 118, Rumencede 3.000, Bulgarçada 3.500, Sırpçada 9.000, Çekçede 248, İtalyancada 146, Arnavutçada 3.000, Yunancada 3.000, İngilizcede 470 Almandada 166 vb.⁷² Türkçe kelime vardır. Bu konuda daha detaylı bilgi Türkçe Verimler Sözlüğü'nde (Karaağaç, 2008) bulunabilir.

Atatürk'ün "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alakalı olmasını isteriz." (tdk.org.tr, 2014)⁷³ direktifine rağmen henüz Türkçenin dört başı mamur bir sözlüğü yapılamamıştır. Ama çalışmalar bütün hızıyla devam etmektedir. Bir dilin söz varlığı sözlükler sayesinde tespit edilebilir. Atasözleri, deyim ve vecizeler gibi söz hazinelerimizin derlenmesi ve sözlüklere eklenmesi dilimize yapacağımız en değerli hizmetlerdendir.

Mustafa ALTUN, "İnternet Ortamında Sözlük Bilimi (Leksikografi) Araştırmaları Kaynakları"nı derleyerek, önemli bir eksikliğe parmak basmıştır. Bu çalışmada toplam 122 kaynak yer almaktadır. Bu kaynaklar beş ana başlıkta toplanmış; sırasıyla makale (7 adet), tanıtma (3 adet), genel sözlük (9 adet), terim sözlükleri (97 adet) ve tarihsel sözlükler (26 adet) olmak üzere verilmiştir. Bu kaynaklardan dilbilim terimleri sözlükleri (18 adet) şunlardır (www.dilbilimi.net, 2014):

CLAUSON, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish*, Oxford University Press. [Tam metin](pdf) (180 Mb). DIETRICH, Ayşe Pamir (2002), *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları. EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, Bizim Büro Yayınları. EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (?), *Türkçe Kökler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul. GÜLENSOY, Tuncer (2006), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin [Tarihî-Yaşayan Türk Dilleri], Anadolu Ağzları ve Altay Dilleri İle Karşılaştırmalı Köken Bilgisi Sözlüğü*, I. (A-K)- II (L-Z) Etimolojik Sözlük Denemesi- Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. HATİPOĞLU, Vecihe (1972), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara. KARAAĞAÇ, Günay

⁷³ Atatürk, 1 Kasım 1932'de söylemiştir.

(2013) Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları. KOCAMAN, Ahmet- ÖZSOY, Sumru-İMER, Kâmile (2011), Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. KORKMAZ, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları.

Köken Bilimi (Etimoloji) Sözlükleri: NİŞANYAN, Sevant (2012) Sözlüklerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Everest Yayıncılık,, 773 s. RIFAT, Mehmet-RIFAT, Sema-TEKGÜL, Duygu-KOŞ, Ayşenaz (2010), Göstergibilim, Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü, Sel Yayınlar, 217 s. TIETZE, A. (2002), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (A-E), İstanbul, Simurg Kitabevi, cilt 1. TIETZE, A. (2009), Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (F-J), İstanbul, VÖAW (Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları), cilt 2. TOPALOĞLU, Ahmet (1989), Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötügen, İstanbul, 228 s. VAMBERY, Herman (1878), Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen, Leipzig. [Tam metin] (pdf). VARDAR, Berke (2003), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları. YILMAZ, Engin (2014), Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 142 s.

Bu sözlüklerin varlığı bile Türkçenin söz hazinesinin tespiti hakkında epeyce mesafe alındığını göstermektedir. Bu listeye girmemiş Türk diliyle ilgili başka sözlük çalışmalarının olduğu bilinmektedir.

Sonuç

Türk dili tarihi hakkındaki çalışmalar arttıkça Türkçenin tarihi sınırları netleşecek, köken bilgisi ve akraba diller ile diğer diller arasındaki etkileşim çizgileri netleşecektir. Bu konuda dilbilimciler ile tarih bilimi, sosyoloji, arkeoloji, antropoloji ve benzeri disiplin çalışanları arasında ortak projeler yürütülmelidir.

Türk dilinin coğrafi sınırlarının belirlenmesi konusu, son zamanlarda dünya dil atlaslarının hazırlanması ve bunların çeşitli vesilelerle sosyal medyada yayımlanmasından sonra Türkçe üzerine araştırma yapan bilim insanlarının dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle bilgisayarın hızla gelişerek cebe sığacak kadar küçülmesi nedeniyle meraklılarının her tür bilgiye ulaşma imkân artmış; bu sayede bilgi, sınır tanımaz bir halde ve ölçülemez bir hız ve yoğunlukta dünyayı dolaşır duruma gelmiştir. Ne var ki bu nimet, külfet olarak “bilgi kirliliği” kavram ve olgusunu da beraberinde getirmiştir. Türkçenin coğrafi sınırlarının doğru çizilmesi ve değişen koşullara göre sürekli güncellenmesi artık önemli bir faaliyet alanı olarak dilbilimcilerin önünde durmaktadır. Bu alanda çalışacak dilciler; bilgisayar dilini de bilmek zorundadırlar ve bilişim teknolojilerine hâkim bir ekiple bu konuda ortak projeler üretmelidirler.

Türkçenin etki alanı, cazibe merkezleri ve gönül coğrafyamızın dil açısından sınırlarının belirlenmesi, yukarıda belirttiğimiz fiziki coğrafya ve sosyal tarih alanlarına göre daha zordur. Çünkü bu alanda çalışacakların elinde somut deliller pek olamayacaktır. Duygular hem çok değişken hem de çok özeldir. Baskı altında yaşayan toplumların düşünce ve duygularını gizledikleri, çoğu zaman rol yaptıkları, maske kullandıkları kabul edilmektedir. Bir de hâkim kültürün etkisiyle bazı yönetici ve bilim insanlarının nüfus sayımı, eğilim yoklamaları vb. araştırmalarda genellikle tarafsız davranmadıkları, etnik yapıları bir şekilde görmezden geldikleri bilinmektedir.

Dünyada “Ölmek üzere olan diller” üzerine yapılan araştırmaların son zamanlarda bilimsel toplantılarda gündeme alındığı, bu soruna yönelik çareler arandığı ve bu dillerin içinde Türkçenin bazı lehçe ve şivelerinin de olduğu görülmektedir. Dilin canlı bir varlık olma özelliği, belirtilen nedenlerin etkisiyle dillerle ilgili verilerin sürekli güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk Türkçenin sınırlarını belirlemeyi her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi etkinliğinin dünyanın muhtelif yerlerinde artarak sürdürülmesi, Türkçenin güncel sınırlarının belirlenmesinde önemli bir araştırma ve geliştirme alanı sunmaktadır. Bu konudaki gelişmeler memnuniyet vericidir. Ancak hizmetin kalitesi, devamlılığı ve ihtiyaca cevap verecek mahiyeti haiz olması için personel, araç- gereç ve program bakımından sistemin sürekli takviye edilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Türkçenin tarihi derinlik, coğrafi genişlik ve kelime hazinesi ile kültürel zenginlik bakımından sınırlarını tam olarak çizmek mevcut bilgilerle imkânsızdır. Ancak bilim insanlarının çabaları sonucu gün ışığına çıkacak yeni verilerle bu mümkün olacaktır. Şimdilik en azından Türkçenin dünyanın en büyük beş dilinden biri olduğunu; en çok insanın konuştuğu, en geniş coğrafyada kullanılan ve en eski dillerden biri olduğunu, neredeyse sınırsız sayıda kelime üretme imkânının bulunduğunu bilmekle yetineceğiz.

Unutmayalım ki:

Kırmızı can, beyaz canandır bize.

Bayrak doğuştan nakşolur göğsümüze.

Kanımız aldır, şanımız kadar;

Sütümüz aktır, alnımız kadar.

Ve bir de

Dilimiz devlet açar,

Dinimiz vatan kokar...

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2009). Türk Dili Dünya Dili. Türk Dili, 687 (Mart), 195-204.
- Aksan, D. (1987). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Banarlı, N. S.(1977). *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı, 3. Baskı,
- Buluç, S. (2007). Irak'ta Hanekin Türk Ağzı Üzerine. Makaleler (hzl.:Zeynep Korkmaz), Ankara: TDK, 280-283,
- Caferoğlu, A. (1974). Türk Dili Tarihi II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Canlar, S. (2014). Türkçenin Plazadaki Geleceği, İnsan ve Hayat Aktüel Kültür Dergisi, <https://insanvehayat.com/turkcenin-plazadaki-gelecegi/> (erişim tarihi: 14. 08. 2018).
- Dolunay, S. K. (2005). Türkiye Ve Dünyadaki Türkçe Öğretim Merkezleri Ve Türkoloji Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme, *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi 28-30 Eylül.
- Eker, S. (1993). *Türk Dili*. Ankara: Kara Harp Okulu Basım Evi.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Eren, H. (2001). Türklerin Ana Yurdu Sorunu. Ankara: Türk Dili, 600 (Aralık), 665-688.
- Ergin, M. (2000). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Gökdağ, B. A. (2012). Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar. Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1/1, 113-123.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: TDK,
- Karpuz H. Ö. (2006). *Anadili Bilinci Sorunu, Türkçenin Çağdaş Sorunları*. İstanbul: Divan, 175-188.
- Korkmaz, Z. (2010). III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık, İzmir).
- Korkmaz, Z., Ercilasun, A. ve Gülensoy, T. (2007). *Türk Dili ve Kompozisyon*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Tekin, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk.
- Tuna, O. N. (1997). *Sümer Ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*. Ankara: TDK, XLVI.
- <http://insanvehayat.com/turkcenin-plazadaki-gelecegi> (erişim tarihi: 18.10.2014).
- <http://www.anadilim.org/turkcenin-sorunlari.html> (erişim tarihi: 10.11.2014).
- <http://www.bunedir.org>, (erişim tarihi: 26.12.2014).
- <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/446> (erişim tarihi: 26.12.2014).
- http://www.dilbilimi.net/leksikografi_arastirmalari.html, (Son güncelleme: 22 Aralık 2014)

<http://www.diledebiyat.net/>(erişim tarihi: 26.12.2014).

<http://www.halukberkmen.net/pdf/224.pdf> (erişim tarihi: 28.12.2014).

<http://www.serenti.org/altin-elbiseli-adam/> (erişim tarihi: 15.12.2014).

<http://www.sgk.tsk> “Atatürk ve Türk Dili Kronolojisi” Erişim Tarihi: 05.06.2007

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id= (erişim tarihi: 02.11.2018).

<http://www.timeturk.com.tr> (erişim: 26.12.2014).

<http://www.turkcede.org/yeni> (erişim: 13.10.2014).

<http://www.ufukdernegi.org/yazarlar/alpay-igci>, (erişim: 29.12.2014).

<http://www.yagmurdergisi.com.tr> (erişim: 26.12.2014).

<https://bursaobm.ogm.gov.tr> (Erişim tarihi: 14. 08. 2018)

<https://kdk.gov.tr/haber/turkce-dunya-dili-olma-yolunda/334> (erişim tarihi: 01.08.2018)

<https://www.turkiyemaarif.org/post/7-turkish-maarif-foundation-made-contacts-with-70-countries-334> (erişim tarihi: 07.08.2018).

